

Տիգրան Եփրեմյան

ՎԵՍՏՖԱԼՅԱՆ ԱՆԽԱՐՅԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

Ազգ, պետություն, ինքնիշխանություն, շահ, խաղաղություն,
ուժերի հավասարակշռություն, Վեստֆալյան համակարգ:

Արդի միջազգային հարաբերությունների ձևավորումը սկսվել է հարյուրն 1648 թ. Վեստֆալի միջազգային պայմանագրի¹: Վեստֆալյան պայմանագրերով է, որ առաջին անգամ ակտիվ շրջանառության մեջ դրվեց *պետություն* հոլացքը՝ իբրև միջազգային հարաբերությունների հիմնական միավոր: 1648 թվականից հետո ձևավորված հորիզոնական հարաբերությունները ինքնիշխան պետությունների միջև փոխարինեցին կայսրության և եկեղեցու հիերարխիայով քողարկված տարասեռ ֆեոդալական միավորների միջև ուղղաձիգ-աստիճանակարգային հարաբերություններին: Պետական ինքնիշխանության համախմբումը և հարկադրանքի միջոցների մենաշնորհումը պետական իշխանություններին օժտեց բացառիկ վերահսկողությամբ արտաքին քաղաքականության միջոցների (բանակ, դիվանագիտություն և այլ) նկատմամբ: Սրանով և սահմանագծված տարածքի հաստատումով քաղաքական դաշտը տարանջատվեց ներքին և արտաքին ոլորտների՝ հենված ներքին քաղաքական հիերարխիայի և արտաքին աշխարհաքաղաքական անարխիայի վրա: Վեստֆալյան պայմանագրերից հետո ոչ-տարածքային քաղաքական միավորները (ֆեոդալներ, ազատ քաղաքներ և այլ) դուրս մնացին միջազգային քաղաքականությունից: Քաղաքականության և կրոնի տարանջանումն ու ինքնորոշման գաղափարը հանգեցրին միջազգային հանրության իրավահավասար անդամների խաղաղ գոյակցության սկզբունքին: Կայսերական հանրապետական հայեցակարգին և քրիստոնեական հանրապետության (*res publica christiana*) համատեքստում բարոյահոգևոր գերիշխանության պապական ձգտումներին փոխարինեց ուժերի հավասարակշռության սկզբունքը՝ բազմաբևեռ, անարխիկ միջավայրում իբրև միջազգային հարաբերությունների բնական կարգավորիչ: Վեստֆալի (1648 թ.) և Ուտրեխտի (1713 թ.) պայմանագրերի միջև ընկած ժամանակահատվածում սկսեցին ձևավորվել ժամանակակից միջազգային հարաբերությունները²:

14-15-րդ դարերում Եվրոպայում մեկնարկում է նոր տեսակի հասարակական-պետական կառույցի՝ ազգային պետության, ձևավորման գործընթացը՝ կապված ինչպես կայսրությունների անկման, այնպես էլ ազգային բուրժուազիայի կայացման հետ: Արտաքին կայսերական խորհրդանիշերը պահպանող մախկին

¹ Համաձայն ռեալիստական, անգլիական դպրոցի և կոնստրուկտիվիստական տեսության Վեստֆալյան պայմանագրերը շրջադարձային նշանակություն ունեցան միջազգային հարաբերությունների պատմության մեջ:

² Տես **Teschke B.**, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations* / Verso, London - New York 2003, p. 3:

իշխանության ֆեոդալական հիմքերը քայքայվում էին: Սակայն մինչև բուրժուական երեք մեծ հեղափոխությունների՝ անգլիական¹, ամերիկյան ու ֆրանսիական², ժամանակաշրջանը չկար որևէ քաղաքական այլընտրանք այս մոդելին: Եվ բացարձակ միապետական ժառանգական մոդելը պահպանվում էր շնորհիվ միայն քաղաքական ուժերի փոխգիշման: Հետզհետե ազգային ինքնագիտակցության բարձրացման ազդեցությամբ ձևավորեց այն մշակութային համատեքստը, որում հպատակները կարող էին դառնալ քաղաքականապես ակտիվ քաղաքացիներ: Ժառանգական բացարձակ միապետությունը ազգային պետության փոխակերպվելուն զուգընթաց հպատակի (subjectus) ֆեոդալական կարգը իր տեղը զիջեց քաղաքացիական (cives) կարգին, որը կայունացվեց և ամրացվեց ազգային ինքնությամբ՝ մշակութով, էթնիկ ինքնությունությամբ, հավաքական հիշողությամբ և տարածքային ու լեզվական ընդհանրությամբ³:

Արևմտյան և Հյուսիսային Եվրոպայի ազգերը ձևավորվեցին արդեն 1648 թ. Վեստֆալի պայմանագրով ավարտուն տեսք ստացած տարածքային պետությունների ներսում: «Ուշացածները»՝ առաջին հերթին գերմանական և իտալական ազգերը, անցան զարգացման այլ ճանապարհ, ինչը բնորոշ էր Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի ազգային պետությունների ձևավորմանը, որտեղ ազգային պետությունների կազմավորմանը նախորդում էր ազգային ինքնագիտակցության և ազգային գաղափարաբանության քարոզչությունը⁴:

Գաղափարական առումով ազգ-պետությունների կայացումը հիմնավորվեց ժամանակի խոշոր իրավագետների ու քաղաքական իմաստասերների աշխատություններում: Ժան Բոդենի (1529-1596 թթ.) «Վեց գիրք պետության մասին» (Les six livres de la Republique, 1576) աշխատությունում զարգացվեց պետական ինքնիշխանություն հասկացությունը. «*ինքնիշխանությունը պետության բացարձակ և մշտական իշխանությունն է իր հպատակների և քաղաքացիների վրա*»: Նիկոլո Մաքիավելլին (1469-1527 թթ.), ով քաղաքական ռեալիզմի տեսության հիմնադիրներից է, իր «Տիրակալ» (De Principatibus / Il Principe, 1532) տրակտատում հիմնավորեց ազգային պետական շահի առաջնայնությունը: Մեծ նշանակություն ունեն մաս Թոմաս Հոբբսի (1588-1679 թթ.) և Բենեդիկտ Սպինոզայի (1632-1677 թթ.) աշխատությունները: Հուգո Գրոթիուսի (1583-1645 թթ.) «Ծովերի ազատությունը» (Mare Liberum, 1608) ու «Պատերազմի և խաղաղության իրավունքի մասին» (De Jure Belli ac Pacis, 1625) աշխատություններով համակարգվեց և զարգացվեց միջազգային իրավունքը: Հ. Գրոթիուսը զարգացնում է բնական իրավունքի հղացքը:

¹ 1688 թ. անգլիական Փառահեղ հեղափոխությամբ և հաջորդած մի շարք փոխգիշումային ակտերի միջոցով Պառլամենտը դարձավ ինքնիշխանության կրող (Benno Teschke, op. cit., p. 253):

² Ֆրանսիայում մինչև 1789 թ. ֆրանսիական մեծ հեղափոխությունը ինքնիշխանության կրողը թագավորն էր՝ Լուի 14-րդը. «Պետությունը ես եմ» (“L’Etat, c’est moi”): Հեղափոխությամբ ինքնիշխանության ակունք հռչակվեց ազգը:

³ Տե՛ս . . . A., 98-99. Ինչպես Բ. Անդերսոնն է նշում. «ազգը գործում է իբրև կոլեկտիվ երևակայություն»:

⁴ Տե՛ս 197:

Բացահայտելով հասարակական համակեցության անխուսափելիությունը՝ նա անհրաժեշտ է համարում նաև ազգերի խաղաղ համագոյակցության սկզբունքը, որի իրացման համար բոլոր պետությունները պարտավոր են հետևել որոշակի օրենքների. կատարել ստանձնած պարտավորությունները և պահպանել իրավահավասարությունը¹:

Ռազմաքաղաքական առումով ազգ-պետությունների ձևավորման գործընթացում բեկումնային նշանակություն ունեցան 1618 թ. Կենտրոնական Եվրոպայում բռնկված Երեսնամյա պատերազմը (1618-1648 թթ.) և այն եզրափակող Վեստֆալյան պայմանագրերը: 1517 թվականին սկսված ռեֆորմացիայի հետևանքով շոնեական սրբազան կայսրությունը բաժանվեց կաթոլիկական հարավի և բողոքական հյուսիսի: Իսկ հակառեֆորմացիայի հետևանքով սկսված Երեսնամյա պատերազմը, որը քաղաքականապես ամրացրեց կրոնական ռեֆորմների արդյունքները, փաստորեն կործանեց շոնեական սրբազան կայսրությունը, և սկսվեց ազգային պետությունների ձևավորման գործընթացը: Երեսնամյա պատերազմը առաջին համաեվրոպական պատերազմն էր, որը սկսվեց իբրև կրոնական պատերազմ Գերմանիայի կաթոլիկ ու բողոքական խմբավորումների միջև: Այն քաղաքական բնույթ ստացավ, երբ շոնեական սրբազան կայսրության տիրակալները՝ ավստրիական Յաքսբուրգները, փորձեցին իրենց ազդեցությունը տարածել Եվրոպայում: Իսկ Ֆրանսիան, թեպետ կաթոլիկ երկիր էր, այս վտանգը չեզոքացնելու համար միացավ բողոքական խմբավորմանը²: Գերմանական ազգի հռոմեական սրբազան կայսրության կայսր Ֆերդինանդ 2-րդ-ի փորձը՝ փրկելու կայսրությունը, ձախողվեց: Այստեղ գլխավոր դեր ունեցավ Ֆրանսիան՝ ի դեմս Ռիշելիեի դիվանագիտության. կարդինալը պաշտպանեց բողոքական երկրներին՝ առաջնորդվելով Ֆրանսիայի գերակա պետական շահերով (*raison d'état*)³: Կարդինալ Ռիշելիեն ձգտում էր ֆրանսիական անվտանգությունը կառուցել եվրոպական կոլեկտիվ անվտանգության համակարգի համատեքստում⁴:

Վեստֆալյան կոնգրեսի պաշտոնական բացումը եղավ 1643 թ. հուլիսի 11-ին: 1645 թ. օգոստոսի 29-ին Ֆերդինանդ 3-րդ կայսրը վերջապես համաձայնեց գերմանական իշխանությունների լիիրավ մասնակցությանը Վեստֆալյան կոնգրեսին⁵: Նախնական պայմանագիրը կայսեր և Ֆրանսիայի միջև ստորագրվեց Մյունստերում 1646 թ. սեպտեմբերի 13-ին, վերջնականը՝ 1648 թ. հոկտեմբերի 24-ին⁶: Կայսեր և Շվեդիայի միջև նախնական պայմանագիրը կնքվեց 1647 թ. փետրվարի 18-ին

¹ Stü , , 2003, . 293-294:

² Stü Bonney R., *The Thirty Years' War 1618-1648*, Osprey Publishing, Oxford 2002, p. 7:

³ Stü Kissinger H., *Diplomacy*, Simon & Schuster / New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore - 1994, p. 59:

⁴ Stü Rowen H., *The Peace of Westphalia Revisited*, *The Journal of Modern History*, Vol. 33, No. 1 (Mar., 1961), The University of Chicago Press, pp. 53-56: Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1876476> (07.10.2010).

⁵ Stü Bonney R., *op. cit.*, p. 86:

⁶ Stü *Treaty of Westphalia: Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies*; Yale Law School, Lillian Goldman Law Library; The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy. http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp (26.02.2012).

Օսնաբրյուկուն, վերջնականը՝ 1648 թ. մայիսի 15-ին, ինչը համապատասխան էր Ֆրանսիայի հետ նախնական պայմանագրին: 1648 թ. հունվարին Նիդերլանդների և Իսպանիայի միջև անջատ հաշտության պայմանագրով ճանաչվեց Նիդերլանդների ինքնիշխանությունը: Խաղաղությունը ավելի հարատև դարձնելու համար 1648 թ. հոկտեմբերի 24-ի ֆրանս-կայսերական հաշտության պայմանագրի մեջ ընդգրկվեցին նաև շվեդա-կայսերական և կոնգրեսին մասնակից կայսրության միավորների կնքած պայմանագրի շատ դրույթներ: Ստացվեց փոխկապակցված փաստաթղթերի ամբողջություն՝ հաստատելով Վեստֆալյան խաղաղությունը:

Ֆրանսիայի համար դեռ մնում էր իսպանական Չաբսուրոզների սպառնալիքը: 1658 թ. կարդինալ Մագարինին գերմանական որոշ պետությունների փորձում էր համոզել միանալու Ֆրանսիայի կողմից ուղղորդվող Հռենոսյան լիգային՝ կլեկտիվ անվտանգության համակարգ ստեղծելու նպատակով: Սակայն գերմանական պետությունները մերժեցին այս գաղափարը. Վեստֆալի պայմանագիրը վերջնական էր և կոլեկտիվ անվտանգությունն այլևս անհրաժեշտ չէր¹: Վեստֆալի պայմանագրով գերմանական բազմաթիվ պետությունները իրենց տարածքներում ստացան գերիշխանություն, բայց ոչ *ինքնիշխանություն*: Նրանց թուլատրված չէր գործելու ի վնաս կայսեր կամ կայսրության, բայց գործնականում կարող էին և գործում էին՝ մտնելով արտաքին դաշինքների մեջ: Իսկ կայսրը, իր հերթին, պահպանում էր հակաօրինական գործողության դեպքում իշխանությունների կառավարիչներին գահընկեց անելու իրավունքը: Երաշխավորվում էր նաև Շվեյցարական կանտոնների անձնամխելիությունը: Այսպիսով, կայսրությունը ժառանգական բացարձակ միապետության վերածելու Չաբսուրոզների փորձերը ձախողվեցին²:

1648 թ. Մյունստերի և Օսնաբրյուկի պայմանագրերը, որ միասին հայտնի են որպես Վեստֆալի պայմանագիր, ձևավորեցին միջազգային հարաբերությունների և իրավունքի մի համակարգ՝ հիմնված երեք հիմնական սկզբունքների վրա՝ ա. պետական ինքնիշխանության սկզբունք, բ. ինքնիշխան պետությունների իրավահավասարություն, գ. այլ ինքնիշխան պետությունների ներքին գործերին չմիջամտելու պարտավորություն³:

Չայսմ՝ Վեստֆալյան համակարգ մտած ինքնիշխան ազգային պետությունները ունեին լիակատար իշխանություն իրենց տարածքում և հավասար էին միմյանց միջև դրանից դուրս: Վեստֆալյան կանոնները թուլատրում էին, որ համակարգ նոր մտած ցանկացած պետություն ներսում կազմակերպված լինի այլորեն, ինչը նրա ինքնիշխան իրավունքն է⁴: Հետագայում այս սկզբունքները զարգացվեցին և վերածվեցին միջազգային իրավունքի: Այդու՝ Վեստֆալյան պայմանագրերը երկակի բնույթ

¹ Տես **Bonney R.**, op. cit., p. 88, 90: Ֆրանս-իսպանական կոնֆլիկտը շարունակվեց մինչև 1659 թ. Պիրենեյների հաշտության պայմանագիրը:

² Տես **Teschke B.**, op. cit., p. 244:

³ Տես **Rosenau J., Czempel E.**, Governance without government: order and change in world politics; Cambridge University Press; Cambridge 2003, p. 59:

⁴ Տես **Лебедева М. М.**, *...*, *...*, *...* 2008, .6, 1(16), . 117-121:

ունեին՝ լինելով միաժամանակ և՛ միջազգային, և՛ գերմանական սահմանադրական իրավունքի դրույթներ: Գերմանական սահմանադրության բարձրացումը միջազգային հանրային իրավունքի մակարդակի նշանակում էր ներգերմանական քաղաքականության միջազգայնացում. գերմանական իշխանությունների սահմանադրական ազատությունը կայսրից երաշխավորվում էր Ֆրանսիայի և Շվեդիայի կողմից¹:

Աշխարհակարգի միջնադարյան մոդելը կամ մինչվեստֆալյան աշխարհակարգը Եվրոպայում քրիստոնյա ժողովուրդների հանրապետություն էր (*res publica gentium cristianurum*)՝ Զոռմի պապի գլխավորությամբ: Այս աշխարհակարգի համակողմանի «կարգավորիչներն» էին Զոռմի պապը և Զոռմեական սրբազան կայսրության կայսրը: Միջնադարյան Եվրոպայում միայն Զոռմի պապն էր ինքնիշխան համարվում: Մյուս տիրակալները (թագավորներ, դուքսեր, կոմսեր) հանդես էին գալիս պապական վասալների դերում: Սա բրգաձև կառույց էր, որի գագաթին պապական պետությունն էր, այնուհետև հերթականությամբ մյուս տիրակալները: Բուրգի ներսում հարաբերությունները ուղղաձիգ-աստիճանակարգային էին: Աստիճանաբար աշխարհիկ տիրակալներն իրենք էլ սկսեցին ձգտել ինքնիշխանության իրենց տիրույթներում և այդպիսով հակամարտության մեջ մտան Զոռմի հետ: Իսկ արդեն 1648 թվականից հետո «ինքնիշխանություն» եզրը այլևս բնութագրական էր ոչ թե կաթոլիկ եկեղեցու առաջնորդությամբ քրիստոնեական համայնքի միասնության, այլ անկախ քաղաքական համայնքների բազմազանության համար: Թեպետ և պայմանագրերը ձևակերպվեցին համընդհանրական քրիստոնեական լեզվի կանոններով²:

Վեստֆալյան աշխարհակարգը ի տարբերություն միջնադարյանի արտացոլում էր ամենևին նոր իրողություն: Այստեղ այլևս չկար միասնական բարձրագույն համընդհանրական իշխանություն: Ի տարբերություն նախորդի միջազգային հարաբերությունների Վեստֆալյան համակարգի գլխավոր «կարգավորիչը» դարձավ ուժերի հավասարակշռության սկզբունքը³: Սկսած 15-րդ դարից հավասարակշռության տեսությունը նշակել էին նշանավոր մտածողներ Գվիլհարդինին, Մաքիավելին, Ջենտիլյեն: Այս տեսությունը պրակտիկայի վերածվեց սկզբում հենց Ապենինյան թերակղզում. իտալական պետությունները դաշինքներ կամ միություններ էին կազմում միմյանց դեմ, որոնք փոփոխվում էին կախված կողմերի ուժային հարաբերակցության փոփոխությունից: Այսպես, իտալական տիրակալներին հաջողվում էր լուծել միմյանց միջև ծագող վեճերը: Այսպիսով, «իտալական մոդելը» վեր է ածվում միջազգային հարաբերությունների մոդելի Եվրոպայում, ապա նաև աշխարհում: Այս մոդելի գլխավոր չափորոշիչներն էին աշխարհիկ ինքնիշխանությունը, ինքնիշխան հավասարությունը և աշխարհիկ ինքնիշխան տիրակալների միջև ուժերի հավասարակշռությունը: Զենց այս չափորոշիչներն էլ ընկան Զուգո Գրոթիուսի միջազգային իրավունքի հիմքում:

¹ Տե՛ս **Teschke B.**, op. cit., p. 244: Վեստֆալի պայմանագրի կետերի խախտվելու դեպքում Ֆրանսիային և Շվեդիային իրավունք էր վերապահված միջամտելու կայսրության ներքին գործերին:

² Տե՛ս **Dekker I. F., Werner W. G.**, Governance and International Legal Theory / Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2004, p. 135-136:

³ Տե՛ս **Зонова Т. В.**, , 2008, 1, . 78-80:

Միջազգային հարաբերությունների նեո-մարքսիստական քննադատական տեսության համաձայն բացարձակ միապետության դարաշրջանի Եվրոպայում 1648 թ. հետո էլ առաջնորդվում էին ոչ թե ազգային, այլ դինաստիական շահերով: Միջազգային հարաբերությունների համակարգի կայացումը, գործունեությունը և կերպափոխումը հիմնովին կատարվում էր սոցիալական-ունեցվածքային հարաբերություններով: Դիվանագիտության բարձրագույն մեխանիզմը դինաստիական ամուսնություններն էին: Միջդինաստիական ամուսնությունները ոչ միայն բնութագրում էին «միջազգային» հարաբերությունները, այլև հաստատում էին իշխողների ծավալապաշտական շահավետ ռազմավարությունը: Ինչպես Բեննո Թեսչքն է նշում. «Սա աշխարհաքաղաքական կարգ էր, որում «պետությունները» կարող էին ամուսնանալ «պետությունների» հետ»¹: Այս անձնական միություններն ապահովում էին տարածքային տարբեր պետությունների ներգրավվածությունը մեկ քաղաքական տարածության մեջ: Այդ առումով Եվրոպական քաղաքականությունը Յաբսբուրգների, Բուրբոնների, Ստյուարտների, Յոհանսոնների, Ռոմանովների, Վիտելսբախների և այլ միապետական տների հարաբերություններ էին: Բացի այդ կարևոր դեր ունեին նաև անդրազգային միջազգային անձնական միությունները: 1648 թ. փորձ էր իրավականացնելու Եվրոպական քաղաքականությունը՝ երաշխավորված Ֆրանսիայի և Շվեդիայի կողմից, որոնք ստացան իրավարարի և միջամտողի վերադաս իրավունքներ: Փաստորեն Վեստֆալյան խաղաղությունը չվերացրեց միջազգային իշխանության համընդհանրական-աստիճանակարգային բնույթը, քանզի նրա հիմնական գաղափարը խաղաղությունն էր, ոչ թե ինքնորոշումը: Իսկ ինքնիշխան հավասարության սկզբունքը խիստ հարաբերական էր, որովհետև միշտ էլ միջազգային որոշ դերակատարներ ավելի ինքնիշխան էին, քան մյուսները:

Վեստֆալը ոչ միայն սկզբունքների հավաքականություն է կամ միջազգային պայմանագրերի ամբողջություն, այլ նաև պետությունների ու ռեժիմների ամբողջություն է: Այն նախ և առաջ համակարգ էր, որն իր բնականոն կենսագործունեության ապահովման համար խնդիր ուներ համարժեք պատասխաններ տալ ներքին և արտաքին մարտահրավերներին, իսկ անհրաժեշտության դեպքում զարգանալ, կերպափոխվել և հարմարվել փոփոխվող աշխարհի պայմաններին: Վեստֆալյան համակարգը կազմեցին Վեստֆալյան պայմանագրերը ստորագրած պետությունները: Սակայն սկզբնապես դա անգամ համաեվրոպական համակարգ կարելի էր համարել միայն պայմանականորեն: Հատկանշական է, որ Վեստֆալյան համակարգում ընդգրկված պետությունները դիտարկվում էին «վեստֆալյան չափումներով», իսկ համակարգից դուրս մնացածները՝ բոլորովին այլ կերպ. այստեղ ևս դրսևորվում է Վեստֆալի համակարգային բնույթը, նրա ամբողջականությունը և «նույնականությունը»:

Վեստֆալի պայմանագիրը վերացրեց 1555 թ. Աուգսբուրգի հաշտության պայմանագրի դրույթը²՝ առաջ քաշելով կրոնական ինքնորոշման գաղափարը: Վեստֆալյան խաղաղությունը ուրվագծեց, այսպես կոչված, «կրոնական պատերազմների»

¹ Տե՛ս **Teschke B.**, op. cit., p. 225:

² Այն է՝ հպատակները դավանում են իրենց տիրակալի հավատքը (“cuius regio, eius religio”):

ավարտը: Դա շարունակվեց ոչ-գաղափարաբանական՝ ժառանգության իրավունքի համար պատերազմների միջակայքով, մինչև որ Ֆրանսիական մեծ հեղափոխության ժամանակաշրջանում պատերազմը կրկին ստացավ «սկզբունքային» բնույթ¹:

Ժառանգության իրավունքի համար պատերազմներից հատկապես նշանավոր էր իսպանական պատերազմը (1701-1714 թթ.) և Ուտրեխտի 1713 թ. պայմանագիրը, որտեղ ուժերի հավասարակշռության սկզբունքը դարձավ միջազգային հարաբերությունների ճանաչված նորմ²: Ուտրեխտի կոնգրեսում ուժերի հավասարակշռության սկզբունքի հիմնական գաղափարը ինքնորոշումն էր, ոչ թե խաղաղությունը: Երբ փլուզվեց միասնության և համընդհանրության հղացքը, Եվրոպայում փոխհարաբերությունների կարգավորման նոր սկզբունքների կարիք առաջացավ: Եվ միջազգային քաղաքականությունը իրականացնողները դա համարեցին պետական շահ և ուժերի հավասարակշռություն: Մեկը կախված էր մյուսից: Որևէ մի պետության կողմից առաջինին չափից ավելի ջանասիրաբար հետևելը առաջացնում էր երկրորդի անհրաժեշտությունը³: Մեծ Բրիտանիան⁴ 1713 թ. Ուտրեխտի պայմանագրով ստանալով Ջիբրալթարը և Մինորկա կղզին՝ հրաժարվեց մայրցամաքային Եվրոպայում տարածքային պահանջներից և հավակնություն դրսևորեց կարգավորելու եվրոպական հարաբերությունները ակտիվ հավասարակշռման իր նոր քաղաքականությամբ⁵:

Ամփոփենք: 1648 թվականի Վեստֆալյան պայմանագրերը ծառայեցին իբրև նոր աշխարհակարգի հիմնադրման կառուցվածքային շրջանակ, որի ներսում ձևավորվեցին արդի միջազգային հարաբերությունները: Եվրոպական քաղաքականության այսպիսի կառուցվածքային փոխակերպության հիմքը սոցիալ-պատմական նոր իրողության՝ **ազգային պետությունների** առաջացման մեկնարկն էր: Ըստ այդմ, Եվրոպայում միջպետական փոխհարաբերությունների նոր մոդելը հիմնվեց **պետական շահ, ուժերի հավասարակշռություն, պետական ինքնիշխանություն** և **ինքնիշխան հավասարություն** հղացքների վրա: Այդ կերպ Վեստֆալում պետական ինքնիշխանության և իրավահավասարության սկզբունքներով հաստատված «դեմոկրատական» միջազգային համակարգը փոխարինեց միջնադարյան «տոտալիտար» աշխարհակարգին: Վեստֆալյան համակարգի կերտողները ինքնիշխանության սկզբունքի միջոցով ոչ միայն դրեցին նոր միջազգային քաղաքական համակարգի հիմքերը, այլև հնարավորություն ստեղծեցին վերջինիս հետագա զարգացման և կերպափոխման համար:

Տիգրան Եփրեմյան, Վեստֆալյան աշխարհակարգի ձևավորման պատմությունից – Սույն հոդվածը միջնադարյան համընդհանրական աշխարհակարգից արդի միջազգային հարաբերությունների համակարգին եվրոպական քաղաքականության անցման համեմատական վերլուծության փորձ

¹ Տե՛ս Rowen H., op. cit., p. 54:

² Տե՛ս Teschke B., op. cit., p. 233:

³ Տե՛ս Kissinger H., op. cit., p. 66:

⁴ 1707 թ. Անգլիայի և Շոտլանդիայի միջև միության պայմանագրով (Treaty of Union) ձևավորվում է Մեծ Բրիտանիայի թագավորությունը:

⁵ Տե՛ս Teschke B., op. cit., p. 259:

է: Յողվածում քննարկվում են ինքնիշխան պետության և ազգ-պետության ֆենոմենները, ինչպես նաև Վեստֆալյան համակարգի հիմնական սկզբունքները: Վեստֆալյան խաղաղությամբ (1648 թ.) կայսերական համընդհանրական հայեցակարգին և քրիստոնեական հանրապետության (res publica christiana) համատեքստում բարոյահոգևոր գերիշխանության պապական ձգտումներին փոխարինեց ուժերի հավասարակշռության սկզբունքը՝ բազմաբևեռ, անարխիկ միջավայրում իբրև միջազգային հարաբերությունների բնական կարգավորիչ:

Վեստֆալյան պայմանագրերը ծառայեցին իբրև նոր աշխարհակարգի հիմնադրման կառուցվածքային շրջանակ, որի ներսում ձևավորվեցին արդի միջազգային հարաբերությունները: Վեստֆալյան համակարգի կերտողները ինքնիշխանության սկզբունքի միջոցով ոչ միայն դրեցին նոր միջազգային քաղաքական համակարգի հիմքերը, այլև հնարավորություն ստեղծեցին վերջինիս հետագա զարգացման և կերպափոխման համար:

Тигран Епремян, Из истории образования Вестфальского мирового порядка –

(1648).

«

» (Res Publica Christiana)

Tigran Yepremyan, From history of formation of Westphalian World Order – The article is an attempt of comparative analysis of the main points of the transition of European politics from the medieval universal world order to the modern international relations system based on the sovereign nation state and the Peace of Westphalia (1648). It begins with a brief survey of the nation-state phenomenon. Simultaneously with formation of the nation-state, universal conceptions of empire and papal aspirations to moral primacy in the context of the «res publica Christiana» gave way to the balance of power as the natural regulator of international relations in a multipolar, anarchical environment.

The Peace of Westphalia has also served as establishing the structural frame for world order that has endured, with modifications from time to time, until the present. Thus, I proceed comparatively and chronologically by elaborating and contrasting different theories and historical logics of international relations, exemplified by the medieval, early modern, and modern geopolitical systems. This comparative perspective allows us to identify fundamental differences in their respective patterns of co-operation and conflict.

*Տիգրան Եփրեմյան – պատմ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի
համաշխարհային պատմության ամբիոնի ասպիրանտ*

